

ХААРТЫСКАНЫ КӨРӨН ОЛОРОН

Уон сыл анараа өттүгэр, 1985 с. муус устар 12 к., оччотооҕу ССКП райкомун уонна райсовет исполкомун параднай аанын кирилизинигэр Кыайыы 40 сылыгар аналлаах слекка кэлбит делегаттары фотограф Петр Иванович Андреев хаартыскаҕа устубута. Ол бу мин иннибэр сытар. Онно түспүт дьоннору ааҕан көрдөххө барыта 215 киһи баар. Ол иһиттэн 160-ча дьиннээх сэрии ветераннара, 30-ча ынырыылаах тыыл ветерана — революционнай, бойобуой уонне Үлэ Албан аатын кулуубун чилиэннэрэ, онтон ордуга оройуон, нэһиликтэр салайааччылара, эппиэттээх үлэһиттэрэ.

Манна түспүт элбэх уордьаннаах, мэтээллээх сэрии уонна тыыл ветераннарын көрөн олорон бэрт элбэҕи санаан кэлэбин. Бу бааллар ыраахтааҕы былааһын саҕаттан баай батталын билбит, сэбиэскэй былаас кэмигэр олох дьолун амсайбыт, элбэҕи көрбүт харахтар, элбэҕи билбитистибит кулгаахтар, араас үрүн-хара улэни толорбут илиилэр, киэн сиригэр, ууну-уоту ортотунан тэлэһиэ сүүрбүт атахтар, эрэһи-мууу туестэринэн тыырбыт, Ийэ дойдуларын тиистэригэр диэри сэбилэммит немецкэй фашистартан, японскай милитаристартан көмүскээбит хорсун хоодуот буйууннарбыт.

Бу бааллар сэрии кэннинээҕи кэмгэ ынах, сылгы-сүөһү бөҕөнү сириэдиһпит, сүүһүнэн тонна эти, арыыны, үүтү, сүөгэйи бидилиһпит, бурдугу, хортуоппуйу, оҕуруот аһын бөҕөнү үүннэрбит, тимир тиһиликтээх трактор, массыына, комбайн, атын араас техника тэһиинин тутан тыһыынчанан тонна оту оттообут, сиилэһи, эбии аһылыгы бэлэмнээбит колхозтар-совхозтар хорсун-хоодуот үлэһиттэрэ.

Бу бааллар ферматтан саҕалаан биригээдэни, колхозу, совхозу, нэһилиэги, оройуону салайсыбыт комсомол, Коммунистическай партия үөрэппит-ииппит, норуоттан тахсыбыт талааннаах, дьобурдаах салайааччылар.

Манна бааллар оройуон бастакы промышленноһын, баараҕай тутууларын сайыннарбыт, оройуон нэһилиэнньэтин күннээҕи наадыһытын толуйуунан дьарыктаммыт эргин, өгөнөн хаачыйар, сибээс, суол-иис тэрилтэлэрин буйуун-үлэһит ветераннара. Манна бааллар үөрэх, доруобуйа харыстабылын, культура ветераннара. Билигин санаабар бары баар курдуктар — оройуонум историятын дьонноро! Ол эрэри хонук хонон турдах аайы ыйдар, сыллар аастахтарын аайы аҕыйаан, көбүрөөн иһэллэр. Ол айылҕабыт сокуона буоллаҕа эбээт...

1975 с. Кыайыы 30 сылыгар 375 сэрии ветерана баара. 1985 с. — Кыайыы 40 сылыгар — 274 киһи учуокка турара. Олортон ити муус устар 2 күнүнээҕи слекка 110-ча киһи араас биричиинэнэн кыайан кэлбэтэх этэ. Билигин, 1994 с.

алтынны 1 күнүнээби туругунан 105 эрэ киһи баар. Ол аата 8 сыл 9 ый устатыгар 169 киһи көбүрээбит. «Ленин суола» хаһыакка тахсыбытынан көрдөххө: 1985 с. — 6 киһи, 1986 с. — 6 киһи, 1987 с. — 21 киһи, 1988 с. — 10 киһи, 1989 с. — 9 киһи, 1990 с. — 8 киһи, 1991 с. — 6 киһи, 1992 с. — 16 киһи, 1993 с. — 11 киһи, 1994 с. 9 ыйыгар 11 киһи өлөн туораатылар. Онон 9 сылы кыайбат кэм иһигэр 194 киһи көбүрээтэ (сорохтор баҕар хаһыакка биллэриллибэтэх да буолуохтарын сөп). Ити аата 70-ча киһи оройуон тас өттүгэр — Дьокуускайга уонна атын улуустарга баран көбүрээбит буолуохтарын сөп.

Аҕа дойдуну немецкэй фашистартан көмүскүүр сэрии сылларыгар, чуолаан 1942 сыллаахха, оройуонна үлэ саастаах (16-60 саастаахгар) 2035 киһи хаалбыга. Онон 12-15 саастаах оскуола оҕолорун уонна 60-тан тахсыбыт кырдыаҕастар уонна инбэлииттэр холбоһон барыга 3209 киһи үлэлээн Кыайыыны уһансыбыттара. Олор истэригэр 31 эргин, 66 үөрэх, 71 эмп, 20 культура, 72 промышленность, тутуу, соҕотуопка уонна салалта аппаратын үлэһиттэрэ. Онтон ордуга тыа хаһаайыстыбатын үлэһиттэрэ этилэр.

Кинилэртэн 1946-47 сылларга оройуон үрдүнэн 2045 тыыл ветерана «1941- 45 сылларга Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии сылларыгар килбиэннээх улэтин иһин» диэн мэтээллэринэн наҕараадаламмыттара.

Ол дьоннортон билигин- эмиэ сыл аайы өлөн, кэлэн-баран олох ахсааннаах киһи хаалла. 1985 сыллаах Кыайыы 40 сылыгар тыылга үлэлээбит тыһыынча кэринэ киһи баара. Олор бэрэстэбиитэллэрэ — 100-тэн тахса киһи — ити сыл бэс ыйын 1 күнүгэр тыыл ветераннарын слетугар кыттыбыттара.

Билигин, 1994 сыл алтынны 1 күнүн туругунан Саха Республикатын Президенин уонна правительствотын кэлин тахсыбыт ыйаахтарыгар олоҕуран «Тыыл ветеранын» аатын ылбыттары киллэрэн туран, барыга 893 киһи баар. Тыыл ветераннара эмиэ сылтан сыл аайы өлөн аҕыйаан иһэллэр. Тыыннаах баар өттүлэрэ билигин бары 65 саастарыптан таҕыстылар, үксүлэрэ кырдыан, эрэй мун, ыарахан үлэ эмэн, ыарыһах буолан мөлтөөтүлэр. Ол да иһин биһиги Сахабыт сиригэр Президентэ М. Е. Николаев, правительство, Ил Түмэн Кыайыы 50 сыла чугаһаабытынан сибээстээн кэккэ көмөлөрү, чэпчэтиилэри көрдүлэр. Ол биһиэхэ, кырдыаҕастарга, улахан махталлаах дьыала.

Билигин биһиги радиоттан, телевидениеттэн уонна хаһыаттан истэбит билэбит: Россия үрдүнэн, ордук киин, Сибиир, Приморье диэки экономика таһнары түһүүтэ улахан, ас-таһас, норуот туттар табаарын оноһуута аччаабытын, дьон олохторо олохун таһыма лаппа намгаабытын. Ол үрдүнэн биһиги суверенней Сахабыт сиригэр салалтата бэйэтин норуотун туһугар кыһаллыытын билэбит. Онон баччаантга диэри улахан кыһалҕаны көрсө иликпит. Ол иһин кинилэргэ барыларыгар барҕа махтал буоллун!

Биһиги улууспут уонна нэһилиэктэрбит салалталара үрдүкү былаастар дьаһалларыгар уонна уураахтарыгар олобуран улуус ветераннарын сэбиэтин, социальной харалта, инбэлииттэрин сэбиэтэ кэккэ өнөлөрү уонна көмөлөрү онороллор. Онуоха биһиги сэрии уонна тыыл ветераннарын, сэрии огдооболорун ааттарыттан эмиэ махталбытын тириэрдэбит.

Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии бүппүтэ 50 сыллаах үбүлүөйэ буолара 6 эрэ ыйтан ордук хонук хаалла. Онон сибээстээн мин маннык этиилэрдээхпин.

Бастакытынан, Аҕа дойду сэриитигэр өлбүт буойуннар кэриэстэригэр аналлаах «Память» диэн кинигэ тахсыытын түргэтэтэр дьаһалы ылыахха. Сэрииттэн тыыннаах эргиллэн баран үлэлии-хамсыы сылдьан өлбүттэргэ эмиэ туспа кинигэни уонна билигин баар ветераннар ахтыыларын хомуйан бэчээккэ таһаартарыахха наада этэ. Онуоха матырыйааллары хомуйууга улуус ыччатын түмсүүтүн, оскуолалардааҕы ирдиир этэрээттэри, музей матырыйаалларын түмүөххэ, көмөлөһүннэриэххэ наада.

Иккиннинэн, нэһилиэктэрдээҕи пааматынньыктары өрөмүөннээһин, сэргэхситии туһунан дьаһал бөҕө табыстада миэстэтигэрүлэ олох бытааннык 108 барар, бары харчыттан иинэллэр. Ама да ырыынак буолтун иһин биһиги инники олохпут туһугар харчытааҕар буолуох тыыннарын толук уурбуттара, оччолоох элбэх субуотунньуктарга буор-босхо үлэлээбиттэрэ, кинилэр кэриэстэригэр аҕыйах чааска, күннэ босхо үлэлиир тоҕо сатамматый? Билигин бу кыһынны ыйдарга матырыйаалларын булууга харса суох бэлэмнэнии үлэни ытыахха уонна саас эрдэ ситэрийэххэ наада.

Үсүһүнэн, оскуолаларга, кулууптарга, үлэ коллективтарыгар тыыннаах баар сэрии уонна тыыл ветераннарын кытары көрсүһүүлэри үчүгэйдик тэрийбэттэр. Сорох сирдэргэ уота-күөһэ суох ытыаллар. Урут сэрии сылларыгар колхозка үлэлээбит, билигин оройуон киинигэр, куоракка олорор тыыл ветераннарын нэһилиэктэр дьаһалталара, ветераннар сэбиэттэрэ олох да умнууга хааллардылар. Оннооҕор сорох коллективтар ыһылланнар, профсоюзтара эстэн бу быйылгы кырдыаҕастар уонна ийэлэр месячниктарыгар кинилэри кытта көрсүһүүлэри тэрийбэтилэр. Бу сааһырбыт дьонно улахан хомолтолоох. Сэрии, тыыл ветераннарын, огдооболорун ахтыыларын, кэс тылларын, алгыстарын истэр билигин ыччакка куһаҕаны овгоруо суох этэ.

Төрдүһүнэн, билигин баар сэрии ветераннарын, огдооболорун, тыыл үлэһиттэрин олорор дьиэнэн, уокка оттор маһынан, чоҕунан, гааһынан, иһэр уунан, мууһунан, транспортынан хааччыйыыны нэһилиэк дьаһалталара илиилэригэр ылаллара наада. Урукку курдук бөдөн тэрилтэлэр, совхозтар суохтар, коллективнай предприятиелар эстэн эрэллэр, баар да буоллахтарына кыахтара суоҕа бэрт. Улуус салалтата бу сэттэ сыл анараа өттүгэр Нам

селотугар тутуута сағаламмыт 27 квартиралаах таас дыэни үп туруорсан бүтэттэрэн 10-ча сэрии уонна тыыл ветераннарыгар биэрэрэ буоллар дэлэлээх улахан махтал буолуо этэ дуо?! Кырдыаҕас дьон билигин чааһынай дыэни туталлара кыаллыбат буолан иһэр.

Бэсһинэн, төһө да ырыынак ыар тыына бүрүүкээбитин иһин чэпчэтиилээх сыананан бородууктанан хааччыйыыны ый аайы онорор дьаһал наада. Сатанар, кыаллар буоллабына «Ветеран» маҕаһыын иһинэн сөбүгэр сыаналаах, кырдыаҕастарга сөптөөх биир эмэ көрүн кыһынтгы танастан толуктонунан бэрдэрэр дьаһал ылыллара буоллар наһаа үчүгэй буолуох этэ.

Алтыһынан, билигин бу күн аайы булкулла турар кэмгэ тахсар араас сокуоннары, уураахтары, сонуннары кырдыаҕастар эмиэ билиэхтэрин баҕараллар. Инбэлииттэр сэбиэттэрэ «Арчы» диэн хаһыаты босхо суруйтарар буолбута үчүгэй, онтон «Энсиэли», «Саха сирэ», «Ветеран» хаһыаттары саатар 50%-наах чэпчэтиилээх суруйтары тэриллибитэ буоллар анардас пенсияларыгар эрэ олорор кырдыаҕастарга, инбэлииттэргэ улахан үөрүү буолуох этэ. Бэчээтэ суох чункуга, куһаҕана сүрэ бэрт.

Бүтэһикпэр, өлбүттэр олорон ааспыт, үлэлээн-охсуһан туппут олохторун, онорбут үтүөлэрин умнуман, кэриэстээн, харыстаан! Онтон тыыннаах сэрии, тыыл ветераннарын, ааспыт олох төһө да, баҕар, итэҕэстэрдээгин иһин, саха дьонугар дьолутосхойбут, олоҕу тутуспут дьону ытыктаан, убаастаан, баалларын тухары болҕомтобутун уура сылдыһын, Кыайыы 50 сыллаах үбүлүөйэ ааста да умнан кэбиһимэн диэн этиилээхпин.

1994 с.